

(CDA) a velké množství masmediálních textů. Pp. 118–124 in *Médiá a text II*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

Murray, Craig D. – Sixsmith, J. 2013. „The corporeal body in virtual reality.“ Pp. 315–343 in *Ethos*, 27(3).

Nowak, Kristine L. – Rauh, Christian. 2005. „The Influence of the Avatar on Online Perceptions of Anthropomorphism, Androgyny, Credibility, Homophily, and Attraction.“ Pp. 153–178 in *Journal of Computer-Mediated Communication*, 11(1).

Peachey, Anna – Childs, Mark (eds.). 2011. *Reinventing Ourselves: Contemporary Concepts of Identity in Virtual Worlds*. London: Springer-Verlag.

Prensky, Marc. 2001a. „Digital Natives, Digital Immigrants (Part 1).“ Pp. 1–6 in *On the Horizon* 9(5).

Prensky, Marc. 2001b. „Digital Natives, Digital Immigrants (Part 2): Do They Really Think Differently?“ Pp. 1–6 in *On the Horizon* 9(6).

Riha, Daniel – Maj, Anna (eds.). 2009. *The Real and the Virtual: Critical Issues in Cybercultures*. Oxford: Inter-Disciplinary Press.

Todd, Cherie. 2012. „‘Troubling’ gender in virtual gaming spaces.“ Pp. 101–110 in *New Zealand Geographer*, 68(2).

Todorov, Tzvetan. 1996. *Dobytí Ameriky*. Praha: Mladá fronta.

Tuan, Yi-Fu. 1977. *Space and Place. The Perspective of Experience*. Minneapolis: The University of Minnesota Press.

Tuan, Yi-Fu. 1978. Sign and Metaphor. Pp. 363–372 in *Annals of the Association of American Geographers*, 68(3).

Turkle, Sherry. 1999. „Cyberspace and Identity.“ Pp. 643–648 in *Contemporary Sociology*, 28(6).

Weinstone, Ann. 2004. *Avatar Bodies: A Tantra for Posthumanism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Vítězství encyklopedismu nad etikou médií

Jan Motal

Anna Remišová: Etika médií. Bratislava: Kalligram 2010. 312 stran. ISBN 978-80-8101-376-8.

Česká odborná krajina zaměřená na média postrádá monografické dílo či vůbec jakoukoliv systematickou studii zaměřenou na etiku médií. Dosavadní příspěvky jsou buď parciální (Navrátilová 2003), nebo mají publicistický charakter a jsou spíše intuitivní (např. Blažek 1995). I třeba jen kvalitní přehledová publikace, jakou mají například k dispozici německy mluvící sousedé (Schicha – Brosda 2010), u nás zatím chybí. První pohled přes východní hranice by mohl dávat naději, že slovenská mediální studia jsou na tom lépe. Co do rozsahu a cíle nejzávažnější monografický příspěvek posledních let, *Etika médií* Anny Remišové, však této naději nedává dlouhé trvání.

Kniha je na první pohled rozkročena velkoryse. Skládá se z osmi částí, které prozrazují snahu vystihnout problematiku komplexně: *Médiá a spoločnosť, Etika, Novinárska profesijná etika, Formy samoregulácie novinárskej profesijnej etiky, Etika novinára, Základné etické otázky v žurnalistike, Hlavné etické otázky v médiách, Spoločenská zodpovednosť mediálnych podnikov*. Kapitoly jsou strukturovány podle jasného, logického rámce a jsou doplněny cvičeními a krátkými případovými studii, které ukazují na to, že monografie má být

především učebním materiálem. Nicméně úvod knihy jasně prozrazuje, že aspirace jsou vyšší. Již v něm ale čtenář nalézá velkou bezradnost:

„Cieľom tejto knihy je ukázať a dokázať, že médiá sú predovšetkým spoločenským fenoménom, ktorý zásadným spôsobom pôsobí na kvalitu života miliárd ľudí, nezávisle od toho, či si to uvedomujú, alebo nie.“

(Remišová 2010: 13)

Nemá být cílem knihy například zprostředkovat perspektivy současné etiky médií? Postihnout aktuální diskusi o etických problémech? Citovaná věta má spíše rétorický než argumentační charakter a nelze ji brát zcela vážně. Pokud by tak čtenář učinil, potom by musel konstatovat, že cíle práce zůstaly zcela nenaplněny. A nebylo by ani možné je naplnit, protože v nastíněném rozsahu by práce byla nevládnutelná.

Citovaný úvod je pro knihu signifikantní, protože odhaluje jeden z největších jejích problémů. Tím je argumentační prázdnota, nedostatek evidence, teoretického a metodologického zakotvení. Čtenář se setkává prakticky jen s apodiktickými tezemi typu: „Společenskou úlohou mediálního systému je poskytování služby veřejnosti vo verejnom záujme“ (tamtéž: 20). Podobná tvrzení zůstávají viset v prostoru textu neodvozená, bez argumentační opory. Je to o to více s podivem, že jsou často minimálně diskutabilní, ne-li přímo pochybná, jako např.: „Vďaka médiám sa posilnila solidarita ľudí“ či „Utajovanie činov namierených proti ľudskosti a pošliapavujúcich základné ľudské práva sa vďaka médiám stáva dočasným“ (tamtéž: 28). Podobných příkladů by bylo možné nalézt velké množství a všechny ukazují na mizivou obeznamenost s mediální teorií a rozsáhlým korpusem dat z empirických výzkumů a na naprostou odtrženost od odborného mediálního diskursu.

Terminologie je nekorektní. Příkladem může být pojem *mediálního systému*, který není vázán na žádný teoretický aparát. Remišová jej definuje jako „subsystém společnosti“. Definice je doplněna velmi problematických grafickým zobrazením, v němž se mediální systém objevuje náhle jako „mediální sféra“ a ocitá se v jedné skupině s pojmy „šport“, „umenie“, „zdravotníctvo“, „sociálna sféra“, „veda“, „vzdelávanie“, „ekonomika“ (tamtéž: 21). Proč autorka zvolila právě tyto pojmy, jakou mají souvislost, jakou teoretickou perspektivu zprostředkovávají – to se čtenář nedozví. Podobnými výčty, které vzbuzují velké otázky ohledně výběru položek a jejich souvislostech, je kniha doslova nabitá. A to i v klíčových oddílech publikace, jako je například pasáž nazvaná „Etické vlastnosti novinára“. Tyto vlastnosti podle Remišové jsou: „čestnosť“, „odvážnosť“, „empatia“, „zodpovednosť“, „povinnosť etickej sebareflexie“ (tamtéž: 164). Čtenář netuší, odkud se pojmy vzaly, jak k nim autorka došla. Tento prohrěšek je o to závažnější, že vymezuje strukturu celé první kapitoly části „Etika novinára“.

Kapitoly zaměřené na média tedy nepřináší uspokojení a představují spíše kupící se pochybnosti. Vzhledem k tomu, že sama Remišová není mediální teoretičkou, ale věnuje se především etice, mohlo by jít o nedostatek sice neospravedlnitelný, ale pochopitelný. Ty části knihy, které diskutují témata z oboru nauky o morálce, se ale nesou ve velmi podobném duchu. To prohlubuje systematické selhávání monografie v rovině její odbornosti.

Autorka nerozlišuje deskriptivní a normativní polohy etiky, čímž prakticky pomíjí již Hudem popsáný problém nevysvětlené normativní artikulace deskriptivních poznatků (Hume 1960: 469–470). Čtenář si v *Etice médií* nikdy není jistý, jestli právě čte pasáž popisující stav věcí, či normativní text. Prvé by vyžadovalo empirickou evidenci, druhé pak argumentaci.

Ta však chybí, jak si povšiml i jiný recenzent (viz Šolkay 2012). Remišová nepodkládá svoje tvrzení žádným bezrozporným, konzistentním a invariantním teoretickým rámcem a z hlediska filozofie je její text zcela nedostatečný ve svých vývodech a jejich zdůvodněních.

Na hranici dezinterpretace, či mnohdy až za ní, je i přehled teorií nauky o morálce. Jako příklad může sloužit kapitola o deontologické etice, na kterou bych se rád ve své analýze zaměřil. Nedostatky této pasáže jsou však replikovány i v dalších tematických celcích, jde tedy o systematický problém.

Autorka představuje deontologii na ploše filozofie Immanuela Kanta a Williama Davida Rosse. Zcela však pomíjí různé významy pojmu. Tiše předpokládá, že ve vztahu ke Kantovi, Rossovi i například novinářské praxi má slovo deontologie totožný význam, i když tomu tak není (srv. Billier 2010: 181). Čtenář nezjistí ani to, že sám Kant s tímto konceptem vůbec nepochyboval a vhodnost pojmu pro označování jeho filozofie je tedy sporná. „Deontologie“ se objevuje v hodnocení Kantovy etiky až v roce 1930 u Charlieho Dunbara Broada (1967: 278) a stabilizuje se v učebních textech Williama K. Frankena (Sørensen 2003: 3). Samotný Kant je ale deontologický (ve frankenovském významu slova) pouze z určité perspektivy a jakákoliv snaha jej takto bez reflexe zařadit jeho teorii značně vulgarizuje. Dokonce přímo odvádí pozornost od Kantova akcentu na autonomii. Je potřeba v této souvislosti rovněž upozornit, že samotný pojem deontologie je často používán jako strategie vymezování se vůči utilitarismu, jako u Rawlse (tamtéž: 18–19). A v souvislosti s utilitarismem lze připomenout i to, že u Kanta můžeme minimálně nalézt konsekvencialistické otázky, a jeho teorie tedy není prostá teleologie, jak ukázal například Richard Mervyn Hare (1997). Označit tedy Kanta v souladu s tradicí automaticky za deontolo-

ga bez reflexe toho, že sám pojem nepoužíval, je minimálně zavádějící. Zavádějící je pak i samotná interpretace Kantovy filozofie Remišovou:

„Podľa Kanta, ak človek koná niečo s radosťou, má konanie len empirickú hodnotu, je spojené zo zmyslami, a teda s neslobodou. Keď však koná niečo z povinnosti, nasilu sa zbavuje všetkého zmyslového; povinnosť je to, čo ho zaväzuje, donucuje.“

(Remišová 2010: 63)

Není zde prostor komplexně vystihnout Kantova východiska tak, aby naplno vyněla absurdita tohoto klíčového tvrzení. Pokusím se ale přeci alespoň naznačit, s jak obrovským nepochopením se zde setkáváme. Remišová vyvozuje, že kategorický imperativ je postulátem teorie, která velí jednat podle povinnosti proti smyslovému potěšení, dokonce násilně. Kant ale již v *Základech metafyziky mravů* (Kant 1976) jasně krok po kroku elaboruje zcela jinou perspektivu. Analytika čistého praktického rozumu mu je k tomu, aby ukázal na podíl každého jednotlivého člověka na všeobecném lidství. Tento podíl vychází ze zákonodárství rozumu, jež je absolutní – jen člověk sám o sobě je zákonodárcem. Zároveň je ale tímto zákonodárstvím díky svému rozumu propojen se všemi lidmi, co více, se všemi inteligibilními bytostmi (tedy potenciálně i umělou inteligencí). Základní Kantovo východisko je tedy autonomie, pozitivní svoboda, která velí poslouchat pouze tento zákonodárný rozum. Člověk má rozhodovat nezávisle na všem vnějším (včetně vnějšího příkazu). Toto vnější, heteronomní, zahrnuje vše, co nevyplývá přímo z rozumu.

Kant ale nezapovídá možnost koexistence například potěšení a mravního jednání. To, co řeší, je motivace – ta musí vyplývat pouze z autonomního rozumu. Zde tedy Remišová ještě překonává tvrdost

Schillerovy slavné kritiky a dopouští se tak velkého nepochopení.¹ Především ale autorka pomíjí jádro Kantovy úvahy: základem etiky je lidská svoboda, a tedy důstojnost. Jakékoliv heteronomně motivované chování je nedůstojné člověka, a člověk tak ztrácí své lidství. Kategorický imperativ je jen artikulací podílu rozumu člověka na lidství vůbec (přesněji, na zákonodárství všech rozumných bytostí), z něhož vyplývá i imperativ jednat se všemi osobami (ne-věcmi) jako účely o sobě. Tedy i se sebou samým: zde se uzavírá krajina Kantovy etiky úžasným a hlubokým poznáním, že zrazení vlastního svědomí je zrazení celého lidstva.

Kant navíc neodhazuje empirické jako nějaké břímě, ale snaží se překonat domnělý rozpor mezi racionálním a empirickým, jak ukazuje ve svém populárním závěru *Kritiky praktického rozumu* (Kant 1944: 209–211), kde mluví o pocitu méněcennosti člověka pod tíhou hvězdného nebe, ale i o důstojnosti rozumové bytosti vědomé mravního zákona v sobě. Remišová předkládá docela jinou představu: nepíše nic o důstojnosti či o lidství, ale naopak naznačuje, že člověk má konat tak, aby uspokojil povinnost navzdory čemukoliv. Nevíme ale, jakou povinnost – kategorický imperativ je sice popsán jako základ, ale není již hlouběji interpretován.

Remišová implikuje představu, že se člověk má řídit pravidly. Toto nepochopení může vést až k vážnému mravnímu alibismu, jenž by si zasloužil samostatnou analýzu. Pro potřeby tohoto textu jen dodávám, že by bylo záhodno se pokusit trasovat jej zvláště v českém a slovenském mediálním prostředí. Je otázka, nakolik se omezuje výuka profesní etiky na adaptaci kodexů,

právních řádů a seznamů pravidel, aniž by se mravní reflexe obracela na osobu profesionála. Tedy na jeho charakter, důstojnost, svobodu, vztah k jeho práci – skutečně kantovské kategorie. V tomto mravním alibismu se replikuje velmi slepé vnímání kodexu a normy jako autority *o sobě*, aniž by byla vyslyšena Kantova osvícenská výzva překonat nesvéprávnost (doslova *Unmündigkeit*, tedy vlastně nedospělost) jedince a usilovat o změnu nevyhovujícího normativního prostředí (srv. Kant 1993).

Tak i Remišová se soustředí především na normy, které v knize vrší, často opět ve zcela arbitrárním výběru. Čtenář se tak může například seznámit s etickými kodexy novinářů na Slovensku, v Německu a Finsku (Remišová 2010: 103–115). Proč zrovna v těchto třech zemích, to není jasné. Text však dává tušit, že prostě šlo o kodexy, které měla autorka k ruce. Nebylo-li tomu tak, neposkytla žádnou indicii, jak jinak tento výběr zdůvodnit.

To vše může souviset s velmi problematickým nakládáním s literaturou. Ve většině se autorka spoléhá na literaturu sekundární, či přímo učebnicovou, jako je McQuailův *Úvod do teorie masové komunikace* (2009) nebo *Úvod do studia médií* Burtona a Jiráka (2003). Jádro citované literatury tvoří domácí (tedy slovenské a české) publikace, sborníky z konferencí či překlady zahraničních děl. Zcela chybí závažné zahraniční monografie z mediálních studií i analytická literatura zabývající se probíranými etickými perspektivami, jako je jen zcela namátkou např. Skorupskiho *The Cambridge Companion to Mill* (Skorupski 1998). Bibliografie Remišové knihy prozrazuje jen velmi letmé a pro práci

1 Podobně jako u Schillera se u ní objevuje motiv „násilí“, které člověk sám sobě činí při sledování povinnosti: „V Kantově morální filozofii je idea *povinnosti* přednesena s tvrdostí, která odstraší všechny Grácie a slabý rozum by snadno mohla uvést v pokušení, aby hledal morální dokonalost na cestě temné a mnišské askeze“ (Schiller 1992: 103). Schiller ponechává ještě Kantovi „veselého a svobodného ducha“ a upozorňuje tak spíše na jeho rétoriku než snad přímo na Kantovu filozofickou myšlenku; u Remišové však již pouze čteme, že člověk má „silou“ odporovat potěšení, což je naprostá dezinterpretace. Ztrácí se zcela Schillerův postřeh o filozofovi, který nechtěl odstranit potěšení, „...ale zkrotit zvrácenost...“, a proto připravil kúru, jež „...požadovala ořes...“ (tamtéž: 104). Autorce zůstává jen absurdní představa slepé asketické poslušnosti, Kantovi zcela cizí.

podobných ambicí zcela nedostatečně obeznámení s aktuálním stavem oboru.

Etika médií je na mnoha úrovních dílem nedostatečným, dokonce zavádějícím. O to vážnější je toto zjištění, pokud monografii vnímáme jako učební text, jak sama autorka v knize naznačuje. Myslím, že v případném výukovém procesu by mohla publikace vést jen k neporozumění klíčovými etickým a mediálními kategoriemi a navzdory svému deklarovanému cíli tak vlastně ještě prohloubit nedostatečnost reflexe morálky médií. Kniha trpí tím, co nazývám *encyklopedismem*, tedy snahou o povrchní, zkratkovitě a autoritativní postižení co nejvíce oblastí. Neumožňuje čtenáři se zamyslet, neotevřít mu cestu k pochopení tematiky. Publikace je zcela odtržená od etiky jako samostatné argumentační a reflexivní činnosti a jako taková ve svých cílech selhává, ostatně jako velké množství jiných publikací v oblasti mediálních studií a žurnalistiky. *Encyklopedismus* není jen záležitostí této monografie. Jsme s ním v oboru v živém styku ve formě značné popularity již zmíněné učebnicové literatury a různých slovníků a encyklopedií. Zdá se, že by bylo načase vykročit dále a poskytnout československému prostoru nějaké myšlenkově hlubší dílo. Anna Remišová je však čtenáři rozhodně nenabízí.

Literatura

- Billier, Jean-Cassien. 2010. *Introduction à l'éthique*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Blažek, Bohuslav. 1995. *Tváří v tvář obrazovce*. Praha: SLON.
- Broad, Charlie Dunbar. 1967. *Five Types of Ethical Theory*. London: Routledge – Kegan Paul.
- Burton, Graeme – Jiráček, Jan. 2003. *Úvod do studia médií*. Brno: Barrister & Principal.
- Hare, Richard Mervyn. 1997. „Could Kant Have Been A Utilitarian?“ Pp. 147–165 in *Sorting Out Ethics*. Oxford: Clarendon Press.
- Hume, David. 1960. *A Treatise of Human Nature*. Oxford: Clarendon Press.
- Kant, Immanuel. 1944. *Kritika praktického rozumu*. Praha: Jan Laichter.
- Kant, Immanuel. 1976. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda.
- Kant, Immanuel. 1993. „Odpověď na otázku: Co je to osvícenství?“ Pp. 381–387 in *Filosofický časopis*, 41(3).
- McQuail, Denis. 2009. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál.
- Navrátilová, Svatava. 2003. „Mediální sféra české společnosti po roce 1989: Normativní a axiologické aspekty.“ Pp. 255–282 in *Media a realita 2003. Sborník prací Katedry mediálních studií a žurnalistiky FSS MU Brno*. Eds. Volek, Jaromír – Binková, Pavlína. Brno: Masarykova univerzita.
- Remišová, Anna. 2010. *Etika médií*. Bratislava: Kalligram.
- Schicha, Christian – Brosda, Carsten (eds.). 2010. *Handbuch Medienethik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Schiller, Friedrich. 1992. *Výbor z filozofických spisů*. Praha: Svoboda – Libertas.
- Skorupski, John. 1998. *The Cambridge Companion to Mill*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sørensen, Asger. 2003. *Deontology: A Category Born And Kept In Servitude By Utilitarianism (MPP Working Paper No. 13/2003)*. Copenhagen: Copenhagen Business School.
- Šolkay, Andrej. 2012. „Anna Remišová: Etika médií.“ Pp. 305–307 in *Filosofický časopis*, 60(2).